

begrip

MOSLIMS IN BELGIË

JAARGANG 18 1992 - NUMMER 107

MOSLIMS CHRISTENEN

BEGRIJF

Een tijdschrift, dat vanuit de RK-Kerk, de Nederlandse Hervormde kerk en de Gereformeerde kerken in Nederland streeft naar het kweken van onderling begrip tussen Moslims en Christenen en gelovigen van beide godsdiensten oproept tot ontmoeting, met respect en behoud van eigen identiteit.

BUREAUS VOOR DE ONTMOETING MET MOSLIMS

R. K. Kerk: Drs. L. van Oers, Cura Migratorum,
Luybenstraat 17, 5211 BR s-Hertogenbosch tel. 073 - 145159
Ned. Herv. Kerk: Drs. G. Speelman, 'Kerk en Wereld'
Postbus 19, 3970 AA Driebergen. Tel. 03438 - 12241
Gereformeerde kerken: Drs J. Slomp, Dienstencentrum
Postbus 203; 3830 AE Leusden. Tel. 033 - 960360/960329

REDACTIE:

M. van den Boom
H. Hurkens
L. van Oers (contactpersoon RK)
T. Poort-de Groen (contact uitgever)
J. Slomp (contactpersoon GKN)
G. Speelman (contactpersoon NHK)
K. Steenbrink (eindredacteur)

Uitgever/ Redactie en administratie:
'Cura Migratorum'
Luybenstraat 17
5211 BR 's-Hertogenbosch
Fax 073 - 145159

Tekeningen: F. Kalb

Abonnementen:
f 25,— per jaar (5 nummers)
Losse nummers: f 6,50
Giro 4300211 t.n.v. Cura Migratorum/Begrip

Abonnementen kunnen elk gewenst moment ingaan en worden automatisch verlengd, tenzij vier weken voor het begin van het nieuwe kalenderjaar schriftelijk wordt opgezegd.

Advertentietarieven op aanvraag.

Voor het overnemen van artikelen is toestemming van de uitgever nodig.

MOSLIMS IN BELGIE

De islam is een wereldgodsdienst. Als religieuze beweging is hij gericht tot alle mensen. In de geschiedenis heeft de islam ook een wereldwijde verspreiding gevonden, ook al woont een meerderheid van de belijdende moslims tussen Marokko en Indonesië. De islam en Europa kennen al een lange gezamenlijke geschiedenis, die rond 700 in Spanje begon en later ook in Sicilië, Italië, Joegoslavië en andere delen van de Balkan was geconcentreerd. Aan de nieuwe aanwezigheid van moslims in België geeft dit nummer speciale aandacht. We zien hier veel overeenkomsten met de situatie in Nederland, maar toch ook duidelijke verschillen. Van staatswege is er soepeler erkenning, maar een beweging als het Vlaams Blok zorgt weer voor speciale problemen. Redactielid Berry van Oers heeft enkele Belgische geestverwanten bereid gevonden om, naast zijn samenvattend artikel, speciale bijdragen te leveren. In de rubriek "Leerhuis" ditmaal een weergave van een dubbellezing, waarbij één bijbeltekst naast een korantekst werd gelezen. We verwelkomen daarin ook de bijdrage van Ds. Egbert van Veldhuizen.

De redactie wordt met ingang van dit nummer versterkt door Helma Hurkens, die al enkele bijdragen heeft geleverd. Zij studeerde theologie in Tilburg en is daar momenteel werkzaam in het Missionaire Service Centrum en als bestuurslid van het Regionaal Centrum Buitenlanders Midden-Brabant te Tilburg.

Inhoudsopgave Begrip no 107, februari 1992

Het Islamitisch-Christelijk Leerhuis: De hidjra van Elia	2
Moslims in Vlaanderen (Berry van Oers)	5
Moslims in Brussel (Roger Luyten)	12
Moslims in Vlaanderen na 24 november 1991 (M. Rouseaux)	15
De Vlaamse Islamitische Nieuwsbrief, platform voor dialoog (Dr. L. van den Broeck)	18
Cursussen en ontmoetingen	19
Moslims in Europa	20
Boeken	23

De hidjra van Elia

In de laatste maanden van 1991 heeft het Leerhuis in Leiden vijf ontmoetingen belegd, waarop dubbellezingen werden besproken. Wij gingen uit van het leesrooster van de Bijbelstichtingen en bij de dubbellezing van een bepaalde dag werd dan een corresponderende koranlezing gezocht. Voor maandag 7 oktober was dat 1 Koningen 19,1-8, waarbij As-Saaffaat 37,123-132 werd gelezen. Naar aanleiding van dit gesprek nemen wij in dit leerhuis twee overwegingen op. De eerste is van Egbert van Veldhuizen, predikant in de Amsterdamse Bijlmermeer. Hij neemt de tekst van de torah als uitgangspunt. De tweede is van Karel Steenbrink die meer aandacht geeft aan de koran-passages.

Elia, die geliefde profeet, voor wie tot op vandaag overal waar sabbath gevierd wordt, een stoel klaar staat - die Elia, niet in het laatst wellicht zo geliefd omdat hij zich verzette tegen de wettige samenzwering van Koning Achab en Koningin Izebel in hun gezamenlijk streven naar het vestigen van de voorzieningsmaatschappij op de ruggen van de armen, die Elia die het UITroept: *sjema Isjrael, Elohim echad* ten dienst van de weduwe en de wees - die Elia is gemarginaliseerd tot OVER de rand van het bestaan: aan gene zijde van de Krith, de ultieme inkerving, de grens aan het land van belofte.

En DAAR vliegen de raven af en aan. Die onreine dieren, spreekwoordelijk roof- en vraatzuchtig, verzorgen de tafel, brengen iets te berde. In het Hebreeuwse *oreb*, raaf, valt een toespeling te lezen op *arabiem*, Arabieren. Hetgeen aansluit bij een staande uitdruk-

king: "als je met het omgekeerde van de schepping te maken wilt hebben, dan moet je met een Arabier praten".

Ja, wis en waarachtig.

Het koningschap Israels als samenzwering tegen de belofte, en een vlucht Arabieren als volbrenger van gerechtigheid. Over *tohu wa bohu* gesproken.

Deze kinderen van één vader, Abraham - hoe verhouden hun tafelmanieren zich?

Het meel raakt op, en zo de olie. Ver buiten Israels grenzen doet het wangedrag van het koningschap-bij-de-gratiegods de mensen kinderen sterven. Ja, zo adembenemend is de praalhanzerij van Achab en Izebel, dat ver weg de adem stinkt in kinderen - EN: er wordt wedergeboren uit de kracht van El Jahu. Een weduwe ontvangt haar Zoon uit de Hoge: EEN zoon, die leeft, overleeft de zeventig zonen van Achab en Izebel, in het land van de Arabieren. Geboren, niet uit een man en een vrouw, maar uit de Geest van omhoog, een mens recht uit het Hart van de Eeuwige, geprezen zij Hij.

Zo een zoon herinnert zijn huisgenoten (Lk. 4,14-30), zijn dorpsgenoten, aan de plek waar de door hen zo geliefde Elia, toen hij niet wist waar hij het zoeken moest in Israel, het vond: gerechtigheid uit de voor onrein gehouden, en een zoon uit de dood.

Die herinnering, dat perspectief, voert zijn bloedverwanten tot een hoogte van woede waar zij dat kind uit hun midden met liefde zouden hebben afgeworpen - ware het niet dat, midden tussen hen doorgaande, hij vertrok. Elia Redivivus: op zijn Hidjra tegen de machten in het eigen huis. De profeet in verzet tegen de Baals.

Vrede zij met Il-jasien! Vrede zij met Isa! Vrede zij met de profeet! Vrede zij hen, rond de tafel. Lectoribus Salutem!
- G.D. Egbert van Veldhuizen

Beide schriftpassages spreken over Iljaas of Elia. De bijbel verhaalt een cruciale wending in het leven van Elia. Nadat hij een grote triomf heeft gevierd door de overwinning op de Baals-profeten, wordt hij door koningin Izebel en haar aanhang vervolgd. De vervolging is zo hevig, dat hij om de dood smeekt en later uitwijkt naar het gebied van de berg Horeb. Dat is het verhaal van deze passage, letterlijk dus ook een overgang, een uitwijken, een *hidjra*, naar de Arabische woestijn. Het woord *hidjra* gebruiken we hier ook omdat het de uitwijking van Mohammed aangeeft, toen hij in 622 van het vijandige Mekka uitweek naar het voor hem zo gastvrije Medina. Terwijl in het eerste gedeelte van Elia's leven vooral de strijd tegen het veelgodelendom centraal stond, spreekt de bijbel met betrekking tot die periode na zijn terugkeer vooral over het sociaal protest. Elia komt dan op voor de arme wijnboer Nabot, waarvan de akkers zijn onteigend door de koning. Van de twee periodes uit Elia's leven, levert de eerste nogal problemen op bij een aantal moderne lezers. In de multireligieuze maatschappij van koning Achab's Israel, gaat Elia er hard tegenaan. Onverzoenlijk bijna als de Centrumpartij of het Vlaams Blok is hij tegen die "buitenlandse" Fenicische invloed van koningin Izebel en de religieuze en culturele zaken die zij meebracht. Voor moderne mensen in Nederland is dat een soort profetisch spreken en handelen, dat nu niet meteen navolging behoeft: vierhonderd vijftig Baals-profeten, gebracht naar de beek Kisjon "waar hij hen doodde". (1 Kon 18, 22 en 40). Die tweede episode in Elia's leven vindt

bij moderne Nederlanders meer sympathie: opkomen voor de arme wijnboer doet het zeker beter in brede kringen. Via een éénmansdemonstratie weet Elia koning Achab tot omkeer, bekering of zelfs beleidswijzigingen te brengen. Deze actie blijft natuurlijk belangrijk, van hoog profetisch gehalte en kan blijvend op sympathie rekenen.

Tussen die twee periodes is er, als brug of scheiding, de "uitwijking", de *hidjra*: in het leven van vele profeten zien we zo'n tijdelijk terugtrekken. Abraham ging naar Egypte, Mozes trok een tijd de woestijn in. Elia ging naar de Horeb, algemeen ook wel geïdentificeerd als de Sinaï, die berg waarover Paulus schreef dat deze in Arabië gelegen was (Galaten 4,25).

Over Elia of Iljaas spreekt de koran in soerat 37. Deze wordt genoemd als een soerat uit de 2e Mekkaanse periode. Korte zinnen, in rijm, maar niet met de felheid en die gebeten korte zinnen van de eerste Mekkaanse periode. Het sociale thema, dat daar zo algemeen was, lijkt hier even naar de achtergrond. Het is meer het "dogmatische", Gods eenheid, geloof en vertrouwen in de Enige, dat hier centraal staat. Tegenover of liever in aanvulling van het horizontale, de verticale lijn naar God. Ook wordt er in het felle debat met de Mekkanen stevig met de Dag de Oordeels gedreigd. Toch klinkt er ook bij dat "verticale" een sociale boodschap door. De ongelovigen krijgen op de oordeelsdag het verwijt te horen: *'Waarom hebben jullie elkaar niet geholpen?'*

Na deze algemene indruk van de soerat als geheel willen we nu dan speciaal onze aandacht richten op de passage over Iljaas, verzen 123-132. Iljaas komt hier op het toneel, nadat reeds voorgangers als Noach, Ibrahim, Mozes en Harun zijn besproken. Zijn oproep tot bekering aan zijn volk klinkt fel en kort

en bijna even snel is de afwijzing, waarop dan de straf volgt.

De oproep staat in vers 124: *Toen IJjaas tot zijn volk zei: 'Zullen jullie niet godvrezend worden?'* Taqwa wordt vaak vertaald met "Vreze Gods" en dan wordt er meteen bij gezegd, dat het eigenlijk geen goede vertaling is. De grote Indonesische exegeet Hamka gaf als uitleg van *taqwa*: "je verhouding met God onderhouden vanwege hoop op zijn goedgunstigheid en vrees voor Zijn toorn". Daarmee geeft hij een algemene interpretatie weer, die wel van de letterlijke betekenis van "vrees" wil weggaan, maar eigenlijk alleen een filosofische, geen taalkundige basis daarvoor ziet. De nieuwe vertaling van Jacques Berque kiest voor de vertaling "beveiligen" (*prémunir*), een vertaling die goed lijkt te kloppen. De concordans-methode geeft nl. aan, dat het woord *zeer* vaak voorkomt. In zijn werkwoordsvorm, hier gebruikt, 19 keer. De eerste drie-maal (2,21; 2,63; 2,179) vertaalt Leemhuis het als *Godsvrezend*, maar in 73,17 zet hij als vertaling neer: *Hoe zouden jullie je dan, als jullie ongelovig blijven, willen beschermen tegen een dag waarop de kinderen tot grijsaards worden.* Taqwa heeft hier dus iets van "indekken", "verzekeren", vooral het beschermende aspect ervan. De koran is neergezonden in dat milieu van handelaars met hun indekken tegen risico's, safety first. De oproep tot "godvrezendheid" ruikt eerder naar commonsense dan naar gevoelige liefde. Dat is het nuchtere van de islam, dat godsdienst niet (alleen) op gevoelens, maar op nuchtere zakelijkheid gebouwd mag zijn.

Naast de oproep is er nog een korte discussie. 37,125-6: *Roepen jullie Baal aan en verlaten jullie de beste van de schepers? God jullie Heer en de Heer van jullie vaderen die er eertijds waren.* Het beroep op de (wél) vrome, enigszins

geïdealiseerde?) voorvaderen is hier legitimatie voor de nieuwe, maar wel originele boodschap, tevens ook verwijt en dreiging voor de huidige generatie. Helemaal goed en correct was het met de onmiddellijke voorvaderen overigens niet, vlg. 37,69-70: *Zij hebben hun vaders in dwaling aangetroffen en zijn hen achterna gesneld.* De vermelding van de voorvaderen, soms vroom, dan juist weer in dwaling, lijkt nogal wispelturig in de koran. Het gaat hier niet om een historische studie, om een afgevoegen en objectieve evaluatie van een afgesloten verleden. De koran is boodschap voor de huidige en komende tijd. In de argumenten die over en weer vliegen kunnen zij dan ook op verschillende manieren gebruikt worden.!

De koranpassage over Elia is erg kort. Zo kort, dat nogal wat islamitische tekstuitleggers bij joodse of christelijke auteurs te rade zijn gegaan en vandaar ook enkele pakkende verhalen over Elia in hun commentaar plaatsen. De moderne uitleggers willen dat niet zo graag meer. Zij hebben daar een lelijk woord voor bedacht: de zogeheten *Israëljaar* horen niet in commentaren thuis en de koran moet vooral met de tekst van de koran worden uitgelegd. Over die aanvullende verhalen zullen wij het hier dus ook niet hebben.

Soerat 74 heeft als titel: Al-Moeddathir, de ommantelde. Sommigen hebben daarin wel een verwijzing willen lezen naar de profetenmantel van Elia, die hij naliet aan zijn opvolger Elisa. Daar lijkt echter weinig basis voor aanwezig te zijn in de tekst. De gewone islamitische verklaring legt deze verbinding dan ook helemaal niet. Elia of IJjaas blijft een figuur, die met weinig detail in de koran vermeld staat. Hij is alleen verbonden met dat grote hoofdthema van Gods eenheid. -

MOSLIMS IN VLAANDEREN

Grote groepen moslims kwamen in de jaren zestig, in een periode van hoogconjunctuur, de "Golden Sixties", als arbeidskrachten naar West-Europa. Ook in België werden deze buitenlandse arbeiders met open armen ontvangen. Aanvankelijk trok men in België tijdelijke arbeidskrachten aan, liefst ongehuwd of zonder gezin. Al vanaf 1960 gaat men de familiale en permanente immigratie aanmoedigen met het oog op een demografische verjonging. Bovendien wilde men zo de aantrekkingskracht van België als recruiterende natie vergroten, gezien de grote concurrentie van de buurlanden. De bilaterale akkoorden van die tijd garanderen telkens het recht op gezinshereniging.

Cijfers

Op het einde van de jaren vijftig telde België amper een tiental Moslims. In het midden van de jaren zestig werd hun aantal op 30.000 geraamd. In 1973, ten tijde van de bespreking van de wetsvoorstellen tot erkenning van de islamitische eredienst, werd hun aantal geschat op meer dan 100.000.

Nu wonen er ruim 250.000 moslims in België (=2% van de totale Belgische bevolking). In België is 90% van de moslims van Turkse en Marokkaanse afkomst. Daarvan woont 36% in Vlaanderen, 44 % in Brussel en 20% in Wallonië.

De bevolkingscijfers uit het eerste rapport van het "Koninklijk Commissariaat voor het Migrantenbeleid" uit 1989 geven voor heel België de volgende aantallen: vreemdelingen van Marokkaanse nationaliteit (135.464), van Turkse nationaliteit (79.460), van Algerijnse nationaliteit (10.647), van

Tunesische nationaliteit (6.244). Deze cijfers omvatten niet de Marokkanen, Turken, Algerijnen en Tunesiërs die illegaal in België verblijven, noch degenen die intussen de Belgische nationaliteit hebben verworven. Verder moet rekening gehouden worden met een beperkt aantal vreemdelingen afkomstig uit andere moslimlanden (ambassadepersoneel, studenten en anderen) én de Belgen die zich tot de Islam hebben bekeerd (3000).

Zo wonen er in Vlaanderen meer dan 80.000 moslims voornamelijk van Turkse en Marokkaanse afkomst, voor het merendeel Soennieten. Daarnaast zijn er kleinere groepen uit Tunesië en uit Algerije.

Van gemeente tot gemeente zijn de situaties zeer verschillend. In Antwerpen zijn de ruim 26.000 moslims goed voor 5,5% van de totale bevolking van de Scheldestad. In de Brusselse agglomeratie vertegenwoordigen moslims zowat 10% van de bevolking. In een gemeente als Sint-Joost ten Noode representeren ze zelfs 60% van de bevolking. Na de katholieken vormen de moslims dan ook de grootste godsdienstgemeenschap in België, vóór de protestanten en de joden. Turken treft men vooral aan in de provincie Limburg (mijnstreek) en in de Gentse agglomeratie. De grootste concentraties Marokkanen treft men buiten Limburg aan in Antwerpen en Mechelen.

Op 1 augustus 1974 stelde de regering een einde aan de immigratie. Sinds 1975 is de jaarlijkse immigratie in zijn geheel gedaald. De Noordafrikaanse en de Turkse immigratie daalde echter in mindere mate. Deze immigratie gebeurt grotendeels in het kader van de gezinshereniging. Niet veel van die

immigranten zullen nog ooit naar hun land terugkeren. Toen de Belgische overheid in 1985 de gezinnen die dat wel wilden doen een premie van 350.000 Bfr. beloofde (de zogenaamde oprot-premie) waren er slechts 255 die daarvan profiteerden. In hetzelfde jaar verkozen 383 moslims de Belgische nationaliteit.

Moskeeën

Vanaf 1966 verschenen in België de eerste gebedsruimten. Een aantal daarvan, daterend uit de periode 1970-75, is opgericht met hulp van ont-haalcentra, buurthuizen en actie-groepen.

Meestal was het de lokale moslimge-meenschap zelf die het initiatief nam, daarbij soms gesteund door de plaatselijke geestelijkheid of de leiding van een bisdom (Hoboken), Caritas Catho-lica of de directie van een fabriek uit de omgeving.

De moslims verzamelen meestal zelf gelden voor de aankoop, binnenin-richting en het onderhoud van mos-keeën. De institutionalisering onder de vorm van het stichten van een zoge-naamde "Vereniging zonder Winstoog-merk" (V.Z.W.) is meestal het gevolg van zo'n aankoop van een pand, vaak een oud huis of een appartement, door de plaatselijke moslimgemeenschap. Dit kost de betrokkenen doorgaans fik-se financiële inspanningen. Daarnaast worden ook de imams vaak door de plaatselijke islamitische gemeenschap betaald. Volgens een wet uit 1974 wordt de islam erkend door de Belgi-sche Staat. De implicaties van deze wet, onder meer de betaling van imams en het onderhoud van moskeeën, zijn nog steeds niet ten volle uitgevoerd. Zo worden in België priesters wel betaald door de Staat.

Ook in België hebben de moskeeën een etnisch karakter, bepaald door niet-reli-

gieuze verschillen zoals taal en her-komst.

Zo is er bijvoorbeeld een comité van al-leen Marokkaanse verenigingen. Er zijn zo'n veertig verenigingen bij aangeslo-ten uit Brussel, Charleroi, Antwerpen, Waver en Luik.

Onderzoeker Felice Dassetto heeft het aantal moskeeën en zalen die voor de islamitische eredienst worden gebruikt geteld. In het begin van de jaren tachtig waren er 118 moskeeën. In 1991 zijn er dat 209. Meer dan de helft be-vindt zich in Vlaanderen, 29 % in Brussel en 20 % in Wallonië.

Ritueel slachten

Ook in België is het verboden thuis ri-tueel te slachten. Een Koninklijk Be-sluit van 11 februari 1988 bepaalt dat slachten van dieren volgens een religi-euze ritus enkel mag plaatsvinden in een openbaar of privaat slachthuis. Wel kan de plaatselijke overheid vergunnin-gen afgeven die het thuis slachten, on-der bepaalde voorwaarden, toestaan. Zo reikte de gemeente Gent in 1991 maar liefst 300 vergunningen uit. De-sondanks vinden er nog altijd illegale slachtingen plaats. Zo zette de Rijks-wacht afgelopen zomer in de Oost-vlaamse gemeente Sleidinge nog een clandestiene rituele slachting stop van ca. 300 schapen. De moslims reageer-den verontwaardigd en klaagden over het ontbreken van alternatieven. Men gaat vaak over tot illegaal slachten bij het ontbreken van slachthuizen in de omgeving. De dierenbescherming pro-testeert in België al jaren tegen deze il-legale slachtingen. Het zou beter zijn het aantal legale slachtplaatsen uit te breiden. De dierenbescherming vindt dat de plaatselijke overheden veel te gemakkelijk vergunningen tot thuislachten afgeven. Men is bang dat zo mensen met weinig of geen slachtervaring de die-ren onnodig laten lijden.

Onderwijs

Eind 1986 keurde de Belgische ministerraad een beslissing goed betreffende de benoeming van leraren islamgodsdienst. Zij moeten de Belgische nationaliteit bezitten ofwel gevestigd zijn in België. Verder moeten zij het diploma bezitten, pedagogische bekwaamheid en geslaagd zijn voor een taalexamen (Nederlands of Frans). In het schooljaar 1988-1989 waren er in de Franse gemeenschap (Wallonië en Brussel) 340 islamleraren. In de Vlaamse gemeenschap waren 170 islamleraren werkzaam. Een derde deel van deze leraren zijn van Turkse afkomst. De anderen zijn Maghrebijnen en genaturaliseerde moslims. Zij zijn verenigd in de "Vereniging van leerkrachten van de islamitische godsdienst in Vlaanderen". Islamitisch godsdienstondericht werd aanvankelijk ingericht in samenwerking met het Islamitisch en Cultureel Centrum (ICC) te Brussel. Het ICC stelde de islam-leerkrachten voor die in het officieel onderwijs aan de slag konden gaan. Meestal nam men die voorstellen klakkeloos over. Vanaf het schooljaar 1990-1991 werd het ICC voor de organisatie van het islamondericht niet meer als religieuze overheid beschouwd: de uitvoerende macht, i.c. de Interministeriële Conferentie voor Migrantenbeleid, besliste zelf dat islamleerkrachten die in de loop van het schooljaar 1989-1990 effectief waren tewerkgesteld ook in het volgende schooljaar aangesteld konden blijven. Deze leerkrachten zijn niet vast benoemd. Islamleerkrachten worden in België telkens voor één schooljaar in dienst genomen.

Volgens artikel 8 van de Wet van 29 mei 1959 kan het gezinshoofd voor de kinderen kiezen uit cursussen katholieke, protestantse, islamitische en joodse godsdienst of de cursus niet-confessionele moraal. Niet iedere school biedt al

deze cursussen naast elkaar aan. Enkele gemeenten (St.Gillis en Schaerbeek), waar veel moslims wonen, weigeren echter in de gemeentescholen islamlessen te organiseren. Zo zijn moslimkinderen vaak aangewezen op de katholieke cursus of op de cursus niet-confessionele moraal. Wel volgen veel kinderen na schooltijd op woensdagmiddag, zaterdag en zondag de Koranlessen in de wijkmoskee.

In september 1989 werd in lokalen van het "Islamitisch Cultureel Centrum" te Brussel een islamitische school geopend, wat wettelijk mogelijk is in het kader van het Belgische schoolstelsel. De opening van deze school heeft vijandige reacties teweeggebracht binnen bepaalde politieke milieu's. Toch kan men er van uitgaan dat het hier om een eerste stap gaat die gevolgd zal worden door andere.

De "Algemene Raad van het Katholiek Onderwijs" (A.R.K.O.) in België is reeds lang begaan met de opdrachten inzake de aanwezigheid van moslimkinderen in het katholiek onderwijs. Dit resulteerde eind 1990 in het document "Beleidsvisie en Opties betreffende Migranten". Daarin ziet de Raad af van de eventuele mogelijkheid binnen de lesuren van een katholieke school islamitisch godsdienstondericht te laten geven door een moslim. Kardinaal Danneels onderstreepte deze beleidsvisie in een artikel dat verscheen in "Pastorale" in oktober 1991: "...sommigen stellen voor de imam te vragen om in onze katholieke scholen onderricht te geven in de islam. Ik ben tegenstander van een dergelijke oplossing om de eenvoudige reden dat het om katholieke scholen gaat. Ik zou er niet tegen zijn dat men buiten de schooluren lessen in de islam zou organiseren..." Islam wordt in Vlaanderen ook gedoceerd op academisch niveau en vanuit islamitisch gezichtspunt aan de "Facul-

teit voor "Vergelijkende Godsdienstwetenschappen" te Antwerpen.

Ontmoeting

Op verschillende plaatsen in Vlaanderen vinden aanzetten plaats tot ontmoetingen tussen moslims en christenen aan de basis. Zo bracht in Antwerpen de St. Egidiusgemeenschap in februari 1991 ten tijde van de Golfoorlog joden, moslims en christenen bij elkaar voor een gebedsdienst voor de vrede. Tegelijkertijd waren er initiatieven tot ontmoeting van het wijkcomité Berchem-Zurenborg en het Humanistisch Verbond in Antwerpen. De St. Egidiusgemeenschap heeft goede contacten met moslims in Antwerpen, onder meer langs haar dienst van de zogenaamde "Bijsschool". Het gaat hierbij om een initiatief van naschoolse begeleiding waar kinderen van Belgische afkomst in vriendschap leren samenleven met migrantenkinderen.

In de Molenbeekse wijk de "Foyer" leidt de vrouwenwerkgroep "Dar Al Amal" jonge migrantenvrouwen op om bejaarde Belgen thuis te kunnen helpen. In deze wijk wonen veel gezinnen van Marokkaanse afkomst samen met een hoog percentage bejaarde autochtone Belgen. Naast dergelijke plaatselijke initiatieven tot ontmoeting en hulp probeert ook de overheid te reageren op de aanwezigheid van (islamitische) migranten.

De gemeenteraadsverkiezingen van 1988 werden gekenmerkt door winst van extreem-rechts. De regering besloot na deze verkiezingen tot de oprichting van een "Koninklijk Commissariaat voor het Migrantenbeleid", die beleidsmakers in de toekomst moest gaan adviseren betreffende het beleid en de problematiek van migranten in de Belgische situatie. De oprichting van dit Commissariaat was een vrij unieke gebeurtenis in België. Men gaat

niet gauw over tot het oprichten van een commissariaat of het moet wel erg urgent zijn.

Het "Koninklijk Commissariaat voor het Migrantenbeleid" gaat uit van het integratie-concept: op het vlak van de waarden en beginselen die door het concept 'openbare orde' beschermd worden, en die juridisch afdwingbaar zijn, moet een totale aanpassing gebeuren; een zo goed mogelijke integratie volgens de richtinggevende sociale beginselen van de cultuur van het gastland waarover een impliciete consensus bestaat (bv. emancipatie van de vrouw, levensbeschouwelijk pluralisme...); en respect voor de culturele eigenheid op het vlak van cultuuruitingen die noch de openbare orde noch de richtinggevende sociale beginselen raken. Er is gekozen voor de meer vriendelijker term "inpassen" in plaats van "aanpassen": ruimte scheppen voor het behouden van de eigenheid van godsdienst en ideologie, maar toch ingaan tegen orthodoxie die meisjes bijvoorbeeld verbiedt om naar school te gaan.

Het Commissariaat hecht veel waarde aan goede voorlichting. Zo werden er onder meer cursussen ontwikkeld voor politiekorpsen om de rijkswachters inzicht te geven in de godsdienst, cultuur en leefwereld van moslims. Er is vooral veel gebrek aan eerlijke informatie over de Islam. Er leven enorm veel vooroordelen onder de autochtone bevolking. Professor Jaak Billiet uit Leuven onderzocht via een nationaal survey, in opdracht van de overheid, de houdingen van Belgen tegenover migranten. Het eindrapport werd in juni 1990 aan de pers voorgesteld. Prof. Billiet: "...om het scherp te stellen: minstens 400.000 Vlamingen storen zich werkelijk erg aan de aanwezigheid van 82.000 moslims...". De enige weg om op lange termijn het probleem te beheersen is, volgens Billiet, een beleid

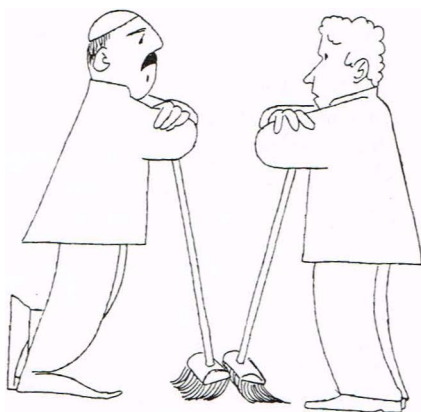
dat zich inzet voor de feitelijke gelijkheid van kansen inzake arbeid, onderwijs en politieke participatie voor de etnische minderheden. Maar ook in het geval van formele gelijkberechtiging zullen maatschappelijke discriminaties nog lang voort blijven bestaan. Het Commissariaat moet dan ook een lange adem hebben en toezien op de feitelijke bescherming van de rechten van de etnische minderheden.

In samenwerking met het "Koninklijk Commissariaat voor het Migrantenbeleid" stelde de "Koning Boudewijnstichting" te Brussel enige projecten van steden en gemeenten voor die het samenleven tussen belgen en migranten moeten bevorderen. Het gaat om het aanstellen van straathoekwerkers, renovatie van krottenwijken, vormingscursussen, vervangen van racistische graffiti door opbeurende slogans.

De Koninklijk Commissaris voor het migrantenbeleid in België, Mevr. Paula d'Hondt, wijst erop dat Christenen een belangrijke rol hebben te spelen in de toenadering tot de islamitische gemeenschappen. Mevr. d'Hondt meent dat men daarbij de politiek echt niet moet overschatten. Veel politici in België zijn volgens haar bang het migrantentema aan te pakken uit angst de volksgunst te verliezen. Volgens de commissaris moeten ontmoetingen zich niet beperken tot bijeenkomsten van specialisten of bezoeken van religieuze en politieke leiders aan elkaar. De dialoog kan overal gehouden worden waar moslims en christenen samen leven en werken.

De kerken

Het Interdiocesaan Pastoraal Beraad (IPB) is het hoogste overleg- en adviesorgaan van de Katholieke Kerk in Vlaanderen. Eind 1990 heeft het IPB een vergadering gewijd aan het samen-

leven tussen Vlamingen en migranten. Bij dit beraad waren ook moslims vertegenwoordigd. Vertrekpunten waren wederzijds begrip en respect voor elkaars godsdienstige eigenheid. Het IPB kiest uitdrukkelijk voor het beginsel van de integratie en dus niet van de terugkeer. Daarmee herkent het IPB zich het best in de invulling van het integratieconcept volgens de rapporten van het "Koninklijk Commissariaat voor het Migrantenbeleid".

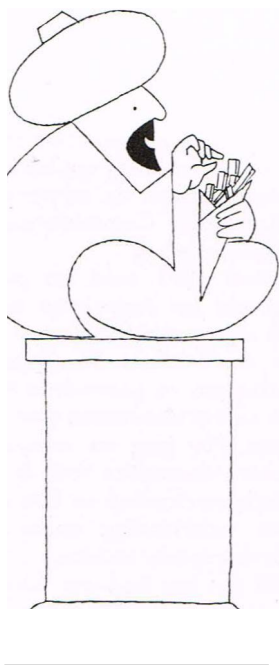
In februari 1991 werd het pastoraal overleg over het samenleven met migranten afgerond met oproepen aan de politici, een brief aan de migrantengemeenschappen en pastorale oriëntatiepunten en beleidsadviezen voor de bisschoppen. Het ging om aansporingen en concrete voorstellen voor de katholieke kerkgemeenschap ter bevordering van een rechtvaardige multiculturele samenleving zonder racisme.

Het IPB ziet hier heel wat kansen liggen voor christelijke organisaties, bewegingen, parochies, gezinnen. Drie belangrijke opdrachten werden geformuleerd: het werken aan objectieve wederzijdse beeldvorming, meewerken

aan degelijk onderwijs voor migrantenkinderen en hun ouders en er zo voor zorgen dat de maatschappelijke achterstandspositie van etnische minderheden en van groepen kansarmen binnen de Vlaamse bevolking zo vlug mogelijk wordt weggewerkt.

Ook vanuit de Protestantse Kerk in België worden initiatieven ontwikkeld betreffende ontmoetingen met moslims. Binnen de "Commissie Kerk en Islam" bezinnen protestanten zich al geruime tijd op de dialoog met moslims. Daarnaast zijn vanuit protestantse hoek actief de "Aalmoezenersdienst voor Migranten" en "Interconfessioneel Contact".

Een representatieve gesprekspartner

10 De aanwezigheid van de islam werd in 1968 door de Belgische Staat geïnstitu-

tionaliseerd door de erkenning van het "Islamitisch Cultureel Centrum" (ICC) te Brussel. De beheerraad van het Centrum kon terugvallen op fondsen voornamelijk afkomstig uit Saoedi-Arabië. Zo speelde Saoedi-Arabië een grote rol in de beginfase van de organisatie van moslims op Belgische grondgebied. De Belgische overheid stelde een gebouw, het "Oosters Paviljoen" in Brussel, voor het ICC ter beschikking. In juni 1969 ontving Koning Faysal van Saoedi-Arabië tijdens een staatsbezoek aan België de sleutels. Door deze symbolische handeling werd ook de Saudische eesterangsrol officieel erkend. De dreigende oliecrisis en belangrijke contracten speelden waarschijnlijk ook een rol bij deze versnelde erkenning. Al snel eiggende het centrum zich een monopoliepositie toe.

Vanaf 1980 kreeg de "Islamitische Wereldliga" het grootste aandeel in het beheer van het "Islamitisch Cultureel Centrum".

Het Centrum weerspiegelde echter niet de diversiteit van de islam in België en dat leidde dan ook tot protesten vanuit de moslimgemeenschappen. Bovendien ging de Belgische overheid van de hypothese uit dat de islam, in het evenbeeld van de andere erkende godsdiensten, vertegenwoordigd wordt door een religieuze hiërarchie. Men ging op zoek naar kopstukken uit de islamitische gemeenschap. Aangezien er geen algemeen aanvaarde vertegenwoordiger werd gevonden heeft men deze functie dan maar gecreëerd. Deze raadplegingen hebben geleid tot de benoeming van een "Groot Imam" aan het hoofd van het "Islamitisch Cultureel Centrum", ook wel "Grote Moskee" genoemd. Dit was misschien wel een "grote" misstap.

Het "Islamitisch Cultureel Centrum" te Brussel geeft een goed verzorgd kwartaalblad uit: de "Islamitische

Nieuwsbrief'. Dit kwartaalblad wil een onafhankelijke publicatie zijn en werken aan een ontmoetingsplatform, zowel intern naar de moslims toe, als extern naar niet-moslims. De bedoeling is dus niet alleen de officiële standpunten van de ICC te publiceren.

Met de oprichting van een "Hoge Raad van Moslims van België" (HRMB) zoekt de Belgische overheid, op advies van het "Koninklijk Commissariaat voor het Migrantenbeleid", naar een meer representatief orgaan. Een dergelijke Raad als vertegenwoordiger van de Belgische moslimgemeenschap geeft de overheid de mogelijkheid om met die moslimgemeenschap te spreken en allerlei afspraken te maken.

De Raad moet de moslim-gemeenschappen uit de verschillende provincies vertegenwoordigen. Naast het organiseren van de islamitische eredienst in België moet de Raad ook optreden als vertegenwoordiger van de islamitische gemeenschap bij de Belgische instanties. De leden worden gekozen door de islamitische gemeenschappen van België. De Raad kent provinciale raden. De leden die de moslim-gemeenschap van een provincie vertegenwoordigen vormen de provinciale raad van deze provincie.

De HRMB gaat regelmatig contacten met de moskeeën onderhouden. Binnen de Raad worden commissies opgericht betreffende islamonderwijs, jongeren, moskeeën, public relations enz.

Het "Comité van moslim-theologen van België" is belast met de culturele aangelegenheden van de islamitische gemeenschap en organiseert ook culturele activiteiten.

De aanhangers van het Soefisme vinden elkaar in de "Universele Vereniging van Vrienden van de islam". Deze Alawiyya-broederschap in Brussel bestaat voor het merendeel uit Algerijnen,

Marokkanen en Europeanen.

Wettelijke erkenning

België kent geen staatsgodsdienst. Wel heeft de erkenning van een eredienst de rechtspersoonlijkheid van de organen van de eredienst tot gevolg, alsook de mogelijkheid wedden en subsidies toe te kennen.

De vrijheid van eredienst is als principe ingeschreven in de Belgische grondwet. De wet van 4 maart 1870 stelt dat in België de katholieke, de protestantse, de anglicaanse en de joodse eredienst als dusdanig worden erkend. Deze wet breidde de toepassing van de grondwet, tot dan toe beperkt tot de katholieke en de protestantse godsdienst, uit. De wet liet toe de vergoedingen en pensioenen van de bedienaren van de eredienst en het recht op gebouwen te regelen. Deze regelgeving vormt tevens de wettelijke basis om het godsdienstonderwijs in de onderwijsnetten te organiseren.

Door de wet van 1974 betreffende de "erkenning van besturen belast met het beheer van de gebouwen van de islamitische eredienst" en de wet van 1981 betreffende de "vergoedingen van de bedienaren van de eredienst" werd de islamitische eredienst op gelijke voet gesteld met de katholieke, protestantse, anglicaanse en joodse godsdienst.

Hoewel de islam erkend wordt door de Belgische Staat is er nog maar weinig werk gemaakt om aan deze wettelijke beschikkingen, betreffende vergoedingen voor imams en subsidies voor moskeeën, uitvoering te geven. Dit in afwachting van de officiële erkenning van de Hoge Raad van Moslims door de Belgische Staat. Waarschijnlijk heeft de overheid het erg moeilijk met een godsdienst die geen hiërarchische structurering kent.

Moslims in Brussel

Vanaf de jaren zestig kwamen grote groepen buitenlandse arbeiders naar België. Brussel was het magnetisch centrum: werk was er in overvloed (grote metrowerken enz.), huisvesting was tamelijk gemakkelijk te vinden, met name in de sterk verouderde en verwaarloosde wijken in de nabijheid van de drie Brusselse hoofdstations.

Berry van Oers vroeg pater Roger Luyten uit Brussel de situatie van moslims in de Belgische hoofdstad te belichten.

Welkom!

Op de Belgische consulaten in de Maghreblanden en in Turkije lag in de jaren zestig een brochure ter intentie van werkwilligen met als titel: "Vivre et travailler en Belgique", waarvan de eerste regels luiden: "Arbeiders, weest welkom in België! Denkt U eraan in België te komen werken? Hebt U reeds 'de grote beslissing' genomen? Wij, Bel-

gen, zijn gelukkig dat u ons land de medewerking komt bieden van uw werkkraft en uw intelligentie. Wij willen dat dit nieuwe leven bijdraagt tot uw geluk..." De Magrebijnse en Turkse migranten zijn ons land niet "binnengevallen", zoals sommige rechts-extremistische politici beweren, maar wij hebben hen gevraagd te komen.

De islamitische gemeenschap in Brussel

Turken en Marokkanen samen maken één derde deel uit van de vreemde bevolking in Vlaanderen (33%). In Wallonië vormen zij iets meer dan één tiende deel van de migrantenbevolking, terwijl deze groep in Brussel 36% bedraagt. Bijna de helft van de moslims is gevestigd in de hoofdstad waar in 1990 één op de negen bewoners moslim is.

De overgrote meerderheid van de islamitische gemeenschap is gevestigd in de "binnenring" van de stad, dat wil zeggen in 6 à 7 van de 19 Brusselse gemeenten. Diezelfde ongelijkmatige verspreiding vertoont zich trouwens ook op nationaal vlak. In sommige provincies zoals Antwerpen, Hasselt en Gent vindt men een belangrijk aantal moslims, terwijl ze in andere provincies, bijvoorbeeld West-Vlaanderen, bijna niet vertegenwoordigd zijn. Een andere opvallende trek van de islamitische bevolking is, dat, tegenover de Belgische bevolking en de vreemdelingen van de E.E.G.-landen, ze zeer jong is. Van de Magrebijnse en Turkse bevolking in Brussel is 45% minder dan 15 jaar oud. De fundamentele verschillen in leeftijdsstructuren zijn niet zonder gevolg voor het maatschappelijk leven. Zo zijn in verscheidene Brusselse gemeenten meer Magrebijnen en Tur-

ken in de schoolleeftijd dan Belgen. De leeftijdsstructuur weerspiegelt sommige specifieke kenmerken van de moslimmigranten: men vindt er veel jong volwassene, meer mannen dan vrouwen, en een hoge vruchtbaarheid die zich manifesteert in de eerste jaren na de immigratie. Nochtans, naarmate zij zich integreren stelt men ook een vermindering vast van de vruchtbaarheidsniveau's. Wat Magrebijnen betreft ligt het globale niveau van 4,64 kinderen per vrouw reeds aanzienlijk lager dan het cijfer dat gebaseerd is op gegevens van de volkstelling van 1981. Daarbij komt nog dat de verschijning van de Magrebijjnse en Turkse vrouw op de arbeidsmarkt ook van invloed is op het aantal kinderen.

Huisvesting

De woningsproblematiek stelt zich bijzonder scherp te Brussel. Ze is de laatste jaren nog verhoogd wegens de mogelijkheid dat Brussel de hoofdstad van de Europese Unie zou kunnen worden. De overgrote meerderheid van de moslimgezinnen behoren tot de kansarme gezinnen en hebben te kampen met zeer ernstige huisvestingsmoeilijkheden. Tot nu toe is er een totaal gebrek geweest aan een woonbeleid voor migranten in Brussel. Nochtans hebben woonomstandigheden een nauw verband met gezondheid, ontwikkelings- en integratiemogelijkheden in de ruime zin van het woord (onderwijs enz.). Er is een immens tekort aan sociale woningen in Brussel en bovendien vallen de meeste moslim-migranten buiten het sociale woningbeleid. Daarom ook zijn zij gedwongen een beroep te doen op de private woningsector. Meestal wonen zij in sterk verouderde huizen of appartementen die volop aan het verkrotten zijn en waarvoor de eigenaars niet aarzelen om een hoge huurprijs te vragen. De gevolgen daarvan zijn: kos-

telijk onderhoud, gedwongen verhuizingen van de ene buurt naar de andere die dezelfde segregatieve kenmerken vertonen. Wegens de huurspeculaties zoeken Magrebijjnse en Turkse migrantengezinnen hun toevlucht tot de aankoop van goedkope woningen die van slechte kwaliteit zijn en waarvoor vaak het nodige kapitaal ontbreekt om de noodzakelijke herstellingen uit te voeren. Daarbij komt een tekort van het gebruik van zekere stimuli vanwege de overheid: premie's bij bouw, aankoop, renovatie enz. Het is een feit dat de Turkse en Marokkaanse bewoners van Brussel beschikken over het minste comfort van allemaal. Een groot aantal Marokkaanse Brusselse inwoners (68%) en een nog groter aantal Turkse inwoners (96%) in Brussel verblijven in overbevolkte woningen.

Arbeid en tewerkstelling

Niet alleen de huisvesting maar ook, en vooral, de tewerkstellingsmogelijkheden zijn bepalend voor een harmonische integratie van een bevolking in maatschappelijke structuren. De overgrote meerderheid van de moslimmigranten werkt op de secundaire arbeidsmarkt die per definitie alles behalve stabiel is. Maghrebijnse en Turkse arbeiders ondervinden ook vaak discriminatie op de arbeidsmarkt. Voor de jongere moslims, die slechts lagere scholing genoten hebben, is het nog erger wegens het geringe aantal banen. Zij die in hun studiecycclus geslaagd zijn komen niet automatisch op de primaire arbeidsmarkt terecht en voelen zich te gefrustreerd om eventueel op de secundaire arbeidsmarkt te gaan werken, m.a.w. spijs hun vakkennis toch gelijk welk werk aanvaardden of het schema van hun vader te herhalen: goed voor gelijk welk werk dat de Belgen niet meer willen doen! Daarbij komt, buiten een tekort aan een werkstellingsbe-

leid, ook nog een gebrek aan sport en ontspanningsmogelijkheden. Dit alles heeft geleid tot de openbare rellen van jonge migranten te Brussel begin mei 1991. Het was een alarmsignaal en een serieuze verwittiging voor de lokale overheden, opdat ze eindelijk zouden inzien dat er meer begrip, belangstelling en inzet zouden komen voor de jongere generatie.

Onderwijs

De meerderheid van de Maghrebijnse en Turkse kinderen in Brussel gaat naar de franstalige Officiële scholen. Ook een groot aantal gaat naar de franstalige Vrije (katholieke) scholen. Het percentage dat in Brussel naar de nederlandstalige scholen gaat ligt veel lager. In de Brusselse gemeenten met een sterke concentratie van Maghrebijnen en Turken zijn er op de scholen 70% tot 100% moslimkinderen (ook in de katholieke scholen). In het Officiële onderwijs volgen de moslimkinderen meestal de islamitische godsdienstles, terwijl sommigen de lekenmoraalles volgen. In het Vrije onderwijs volgen de moslimkinderen de katholieke godsdienstles. In twee gemeenten met een grote moslimbevolking hebben de burgemeesters, bekend om hun racistische gevoelens, de islamitische godsdienstles in de gemeentescholen verboden.

Ook in Brussel is er een over-representatie van Maghrebijnse en Turkse leerlingen in het lager onderwijs alsook in het lager technisch onderwijs en in de vakscholen. Daarentegen is er een onder-representatie in het Algemeen Secundair Onderwijs en miniem in het Hoger Onderwijs. De oorzaak is ook hier een sterk impact van het sociaal milieu inzake schoolkeuze en schooloriëntatie. Het gaat hier om leerlingen van een onbegunstigde sociaal-professionele categorie (en dus niet omdat ze moslim zijn!). Om dezelfde reden ligt

het percentage van de mislukkingen op school bij hen tweemaal zo hoog als bij de Belgische kinderen. Er is ook een tekort aan taalkennis, een tekort aan inter-cultureel onderwijs, de onmogelijkheid van de ouders om hun kinderen te volgen en te helpen, gebrek aan contact tussen school en ouders, slechte materiële leercondities thuis, gebrek aan motivatie...

De inschakeling van vele Maghrebijnse en Turkse jongeren in de Belgische samenleving gebeurt dan ook vaak op een negatieve wijze: gefrustreerd wegens de mislukkingen op school, sommigen hebben vroegtijdig afgehaakt of zijn om een of andere reden verbannen geweest uit de school, een diploma van Lager Technisch Onderwijs of Vakschool dat weinig mogelijkheden biedt in een conjunctuur waar men steeds hogere kwalificaties eist...

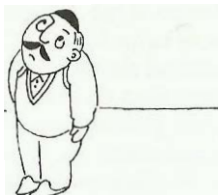
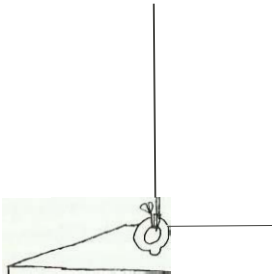
Zondebokken!

De rechts-extremistische politieke partijen, Vlaams Blok en Front National, beweren dat de Maghrebijnen en Turken zich niet willen en kunnen integreren in de Belgische samenleving wegens hun andere cultuur en vooral hun godsdienst, de islam. In werkelijkheid zijn zij de zondebokken geworden voor al wat misloopt in de economie en de sociale sector. Niet hun cultuur of godsdienst maken de inschakeling moeilijk, maar het feit dat de overgrote meerderheid tot de arme bevolgingsklasse behoort. In dit opzicht hebben zij heel wat gemeen met de minder geïmigreerde Belgische bevolking. De gemakkelijkste naturalisering, die zou moeten leiden tot gelijke rechten en plichten van allochtone bevolking, lost in werkelijkheid niets op en verbetert ook niet hun inschakeling in de Belgische samenleving zolang hun sociale en economische problemen niet zijn opgelost.

Roger Luyten

MOSLIMS IN VLAANDEREN NA 24 NOVEMBER 1991

24 november 1991: verkiezingsdag in België en tevens, tot consternatie van velen, de politieke doorbraak van de extreem-rechtse partijen in Vlaanderen. In Antwerpen behaalt het "Vlaams Blok" zelfs een overweldigende meerderheid boven de traditionele partijen. Berry van Oers vroeg M. Rousseaux uit Gent naar zijn visie op de verkiezingsuitslag. Dhr. Rousseaux, zelf moslim, verrichtte reeds veel studiewerk betreffende de migrantenproblematiek.

Verpolitisering

Het succes van het "Vlaams Blok" is voor een groot gedeelte toe te schrijven aan de handig gevoerde demagogie van die partij betreffende het zogenaamde "migrantenprobleem". Merkwaardig genoeg wordt met de term 'migranten' hier uitsluitend de zowat 150.000 voormalige "gastarbeiders" van islamitische huize bedoeld, met uitsluiting van alle andere vreemdelingen waarvan de aanwezigheid blijkbaar niet als storend en kultuurbedreigend wordt ervaren. Het is duidelijk dat het hier niet louter om een demografisch of economisch probleem gaat. Het heeft veel meer te maken met wat die "ander" op het vlak van de godsdienstige, kulturele en maatschappelijke ideologie vertegenwoordigt.

De verkiezingsuitslag van 24 november 1991 bevestigt in Vlaanderen het reeds eerder opgezezen vermoeden van het bestaan van een racistische, defensieve reflex van een schijn-integratiebereidheid. Die reflex stoelt op overtuigingen aangebracht door cultuur en religie en hun propaganda. Zo'n reflex steunt m.a.w. op de sociale intolerantie en dominantiezucht die elkaar tegensprekende levensvormen tegenover elkaar nu eenmaal bezitten. Tot nu toe heeft de moslimgemeenschap in Vlaanderen daar redelijk goed mee kunnen leven. Echter, door de nu optredende verpolitisering van de situatie, die aardig op weg was zich historisch vanzelf op te lossen en tot rust te komen, is het echt te vrezen dat er een verzieking zal plaatsvinden, doordat ze kunstmatig zal worden opgeklopt en voor andere belangen zal worden gebruikt en vooral misbruikt.

De noodzaak van een overkoepelende organisatie

Het gevaar van racisme in Vlaanderen is des te dreigender vanwege het ontbreken van representatieve overkoepelende moslim-organisaties die voor enig wederantwoord of mediatiek protest kunnen instaan. Het gebrek aan dergelijke instrumenten is niet alleen het resultaat van de onmacht van de moslimgemeenschap in Vlaanderen zich te organiseren, maar evenzeer het gevolg van het overheidsbeleid zelf, dat er alles aan doet die onmacht in stand te houden. De grondregel is dat moslims zich maar hebben te onderwerpen aan de Belgische waarden en normen. Dat die waarden en normen door moslims wel eens als onwaarden en onnormen zouden kunnen worden ervaren en dus afgewezen, iets waartoe ieder mens het onvervreemdbaar recht heeft, schijnt in de kultuurarrogante gedachten van de verdedigers van deze argumenten niet eens op te komen.

De verpolitisering van de problematiek van de religieuze, kulturele en sociale aanwezigheid van de Islam in Vlaanderen geeft de moslims hier maar weinig vertrouwen. Zij vrezen dat het vaak incoherente en aan belangenvermenging onderhevige beleid wel eens agressiever zal kunnen gaan uitwerken. Door gebrek aan inspraak zullen moslims nog meer dan vroeger uitgeleverd worden aan willekeurige beslissingen.

Eigen structuren

Het enige wat moslims in België kunnen doen is het uitbouwen van eigen structuren waarvan de vertegenwoordigers als gesprekspartners door de overheid niet over het hoofd kunnen worden gezien. Daarvoor is het nodig dat moslims een Islam naar voren brengen die steunt op de tolerantie en de wijsheid van zijn dialoogvaardigheid, de ethische en religieuze kwaliteit van zijn maatschappijleer en de levenskracht van zijn naar binnen toe geïntegreerde (sub-)kulturen. Het ontbreekt echter aan academische geschoolde moslimtheologen die tevens het Nederlands voldoende beheersen om zo, als elite, mede de integratie zonder verlies van eigen identiteit vorm te geven. De meeste moslims in Vlaanderen kunnen nauwelijks omgaan met de levensfilosofie en de kulturele basis van hun eigen godsdienst. De zeggenschap over het godsdienstonderwijs is hen ontnomen en volledig in handen van een partijdige overheid die het zoveel mogelijk heeft gelaïciseerd. De huidige subsidieregelingen maken zelforganisatie praktisch onmogelijk door moeilijk te vervullen voorwaarden te stellen. Kortom, deelname van moslims aan de Vlaamse rechtsstaat wordt door de overheid zelf belemmerd. Het is een slimme dief die roept "Houdt de dief"; het is een slimme racist die roept "Weg met het racisme, geen discriminatie!".

M. Rousseaux

DE VLAAMSE "ISLAMITISCHE NIEUWSBRIEF": PLATFORM VOOR DIALOOG

Het "Islamitisch Cultureel Centrum" te Brussel geeft een kwartaalblad uit: de "Islamitische Nieuwsbrief". De Vlaamse "Islamitische Nieuwsbrief" wil een bijdrage leveren aan de dialoog tussen moslims en christenen in met name de Vlaamse situatie.

Berry van Oers vroeg aan hoofdredacteur Dr. L. van den Broeck, zelf bekeerling, waar voor hem persoonlijk en voor de Nieuwsbrief aanknopingspunten kunnen liggen voor de dialoog.

Waar kunnen moslims en christenen elkaar ontmoeten?

Tien jaar geleden kwam ik, als christen, tot de conclusie dat mijn geloofsovertuiging in feite op alle punten overeenstemde met de islamitische geloofsbelijdenis. Deze stelt eerst de absolute eenheid van het Godsprincipe; dit wordt aangevuld met de functie van de profeten, die een goddelijke boodschap aan hun volkeren brengen. Alle profeten hebben een gelijke waarde, zowel de Semitische, waaronder Abraham, Mozes, Jezus en Mohammed, als de niet-Semitische.

Ik heb altijd al moeite gehad met de Drieëenheid waarbij Jezus als godspersoon wordt beschouwd, en ook met het offer van Jezus als "Lam Gods". Toen ik de Islam beter leerde kennen, kwam ik tot de vaststelling dat ik eigenlijk al moslim was. De nadruk op de persoonlijke relatie tussen God als Schepper en de individuele mens als geschapen wezen was in overeenstemming met mijn eigen geloofservaring. In het begin reageerde ik nogal scherp tegen het instituut van de Rooms-Katholieke Kerk.

Na tien jaar is er heel wat afgevlakt. Ik heb deze evolutie zelf zeker mede te danken aan de dynamiek binnen ons kwartaalblad, de "Islamitische Nieuwsbrief", waarin we een dialoogplatform pogen te realiseren, intern naar moslims toe, en extern naar andersdenkenden. Ik ben er hoe langer hoe meer van overtuigd geraakt dat vele christenen, zelfs al houden ze vast aan hun geloof, in feite "islamitisch" geloven. Velen zien in het "offer" van Jezus een symbool, en verwijzen eerder naar de evangelische boodschap waarbij Jezus als mens centraal wordt gesteld.

Ziet U ook in de Koran aanknopingspunten voor de dialoog?

De Koran biedt talrijke aanknopingspunten naar moderne christenen toe. Deze dialoog-elementen worden door moslims zelf, volgens mij, onvoldoende naar voren geschoven. Zo de Koran de kruisdood van Jezus en zijn offer ontkent, stelt de Koran in verband met Maria en Jezus elementen die echt 'christelijk' overkomen. We lezen in de Koran:

Toen de engelen zeiden: "O Marjam, God kondigt jou een woord van Hem aan, wiens naam zal zijn de masieh, 'Isa, de zoon van Marjam...' (3/45).

Zij zei: "Mijn Heer, hoe zou ik een kind krijgen, terwijl geen mens mij aangeraakt heeft". Hij zei: "Zo is het. God schiept wat hij wil. Wanneer Hij iets bestlist, dan zegt Hij er slechts tegen: "Wees!" en het is (3/47).

Uit het tweede vers onthouden we dat de Koran Maria als maagd beschouwt. Uit het eerste vers blijkt dat Jezus zelf

als 'Woord Gods' wordt gezien, in tegenstelling tot de andere profeten die zelf een Woord, een Openbaring van God ontvangen. Een ander vers openbaart dat Jezus een "roeh min Allah" is: een geest vanuit God. Een moslim die uitgaat van de Korantekst moet hier dus uit besluiten dat Jezus een uitermate belangrijk profeet is. Er is evenwel meer: de islamitische traditie stelt dat Jezus zal terugkeren om een laatste profetisch rijk te leiden. Indien Mohammed beschouwd wordt als de laatstgeborenen der profeten, dan zal Jezus de laatste profetische leider zijn voor het Einde der Tijden. Naarmate we dichterbij dit moment komen, is het dus belangrijker zich open te stellen voor de essentie van het profetische wezen van Jezus. Een dialoog met christenen is in deze context uiteraard zeer belangrijk.

Waarom wordt dit alles zo weinig in het daglicht gesteld binnen de islamitische wereld?

Zeer zeker heeft dit te maken met de moeilijke contacten door de eeuwen heen tussen islamieten en christenen. De punten van verschil werden meer centraal gesteld dan de punten van overeenkomst. Veel heeft ook te maken met het accent binnen de islamitische wereld op het 'wettische', eerder dan op het 'spirituele'. De Korantekst wordt wettisch geïnterpreteerd, en de zo belangrijke profetologische inhoud van de Koran wordt als het ware voorbehouden aan de 'happy few'. Uiteindelijk zijn het vooral de soefi's die de verschillende componenten van de Koran op een meer evenwichtige wijze behandelen. Zij hebben het belang van de profeet Jezus, evenals van de moeder van Jezus dikwijls opnieuw centraal gesteld.

Hoe gaat de dialoog verder?

Het loort de moeite de verschillen tussen beide godsdiensten uit te werken,

maar zeker ook de overeenkomsten. Bijvoorbeeld de noodzaak tot opofferingszin: beide tradities stellen de totale liefde voor God als eerste gebod.

Persoonlijk voel ik me als moslim en Vlaming volledig geïntegreerd. Het Westen en de Islam staan voor mij niet als 'vreemden' tegenover elkaar. Ze vullen elkaar aan binnen de mondiale caleydoscoop van zovele godsdiensten en culturen. Daarom ook willen wij het tijdschrift "Begrip" in Nederland danken voor het mede mogelijk maken van de zo levens- en wereldnoodzakelijke interreligieuze dialoog.

Dr. L. van den Broeck

Informatie over de "Islamitische Nieuwsbrief":

I.C.C./Islamitisch Cultureel Centrum
Jubelpark 14
B-1040 BRUSSEL

CURSUSSEN EN ONTMOETINGEN

- * Het bureau "El Kalima" te Brussel organiseert lezingencycli over de islam. Onder meer zullen aan de orde komen: **familieleven, soefisme, de islam in België** enz. Data: 15/22/29 februari; 2/9/16 mei 1992. Inlichtingen bij "El Kalima" Zuidstraat 69 1000 Brussel tel. 5118217
- * Het centrum "Kontakt der Continenten" te Soesterberg organiseert een islamitisch-christelijk leerhuis gedurende drie dagen: 23 april, 4 en 11 mei 1992. Cursusleiding: Wil Bus, Karel Steenbrink en Berry van Oers. Inlichtingen: Amersfoortsestraat 20 3769 AS Soesterberg tel. 03463-51755
- * De priorij "Gods Werkhof" te Werkhoven organiseert een cursus rond het thema de geloofsbeleving van moslims gedurende twee avonden 25 maart en 1 april 1992. Docent: Berry van Oers. Inlichtingen: Priorij "Gods Werkhof" Hollende Wagenweg 20, 3985 SG Werkhoven tel 03437-2098 bgg 1330
- * De "*Islamitische Nieuwsbrief*" organiseert een "Academiejaar 1991-1992". De lezingen beginnen telkens om 20.00 uur in de centrale moskee Jubelpark 14 te Brussel. Inlichtingen: Dr. Omar v/d Broeck tel. 02.735.21.73
- * Van 2-6 maart is er in het Hendrik Kraemer Instituut te Oegstgeest een training voor personen die rechtstreeks contacten met moslims willen leggen. Behalve reiskosten zijn er geen cursusgelden. Info: HKI, Leidsestraatweg 11, 2341 GR Oegstgeest; tel. 071-177777.
- * De al eerder aangekondigde cursus **Islamitische Mystiek uit Indonesië** zal plaatsvinden op de maandagavonden 27 april en 4/11/18/25 mei. Leiding: Abdul Bari Muchtar en Dr. Karel Steenbrink. Er worden teksten gelezen van grote mystici uit de 16e tot de 20e eeuw. De teksten worden in Nederlandse vertaling ter beschikking gesteld. Inlichtingen 071-132911; De Sitterlaan 29, 2313 TK Leiden.
- * Van 14-16 febr. organiseert de Vereniging Woodbrookers Barchem een open weekend met als thema: **Islam in Nederland. Levensgevoel van moslims en westerlingen.** Sprekers zijn o.m. Prof. Dr. A. Wessels, Mevr. Jinani, Imam Hamzah Zeid en Ds. W. Hensen. Info: 020-6257921, of bij de administratie van de Vereniging: Postbus 15785, 1001 NG Amsterdam

Project "Moslimmigranten in Gelderland" afgerond

Van mei 1990 tot september 1991 werd vanuit de Gereformeerde J.C. Sikkelse Stichting voor maatschappelijke aktivering een projekt ondernomen onder de naam "moslimmigranten in Gelderland". De projektmedewerker, drs. K. Verduyn, kreeg de opdracht om contacten te leggen met moskeeverenigingen, vooral om een beeld te krijgen van de plaatselijke situatie. Anderzijds moest hij ook voorlichting geven aan autochtone Nederlanders. Tenslotte kreeg hij ook de opdracht om enkele ontmoetingsprojecten van moslims en christenen in kaart te brengen. De resultaten van dit werk werden vastgelegd in een rapport, dat verkrijgbaar is bij de J.C. Sikkelse Stichting, Postbus 1238, 6801 BE Arnhem.

Alle 29 moskeeën in het Gelderse werden bezocht. In het rapport wordt de situatie van 4 moskeeën nader uitgewerkt. Een belangrijk gemeenschappelijk probleem is de moeilijkheid om aan geschikte bestuursleden te komen. In dat licht is het schrijnend, dat de kadercursussen, die het Centrum Buitenlanders Gelderland tot voor kort mocht geven aan moskeebesturen, nu door gewijzigd overheidsbeleid zijn stopgezet.

Vanuit de cursussen, die de heer Verduyn het afgelopen voor christenen gaf over de islam, komt ook een divers beeld te voorschijn. In de ene plaats werd b.v. wel geprobeerd om moslims aktief bij de voorlichting te betrekken, elders was dat niet het geval. Bijna overal bleek, dat de aanwezige christenen veel belangstelling hadden voor het onderwerp "islam", maar dat het ze moeite kostte, in hun eigen woonplaats contact te leggen met moslims. Dat was

ook het geval in vier plaatsen: Harderwijk, Ede, Tiel en Arnhem, waar men al jaren welbewust probeerde tot zo'n geregeld contact te komen. Vaak blijft vooral vaag welk belang moslims bij zo'n ontmoeting kunnen hebben. Veel moskeeverenigingen moeten teveel energie steken in het draaiende houden van de eigen moskee om nog tijd over te houden voor externe contacten. Van christelijke zijde moeten we hier begrip voor hebben.

Het rapport eindigt met een aantal aanbevelingen. Er wordt gepleit voor het aanstellen van één of meerdere personen, die voor de provincie Gelderland als aanspreekpunt op dit gebied kunnen funktioneren. Zulke personen zouden goed op de hoogte moeten zijn van de bestaande aktiviteiten van kerken én moskeeën op het gebied van de ontmoeting. Ze zouden een coördinerende en stimulerende rol kunnen spelen. Vaak zijn schitterende initiatieven op plaatselijk nivo te weinig doorgespeeld naar anderen. Maar wat vooral van belang is: ze zouden de continuïteit van het werken op dit moeilijke terrein kunnen bewaken.

Brusselse werkgroep GRIC: richtlijnen voor dialoog

De werkgroep "Groupe de recherche islamo-chrétien" (GRIC) bestaat uit moslims en christenen. De deelnemers zijn afkomstig uit Tunis, Rabat, Paris en Brussel. De Brusselse werkgroep van de GRIC stelde enkele richtlijnen op voor een "oprechte dialoog" tussen moslims en christenen. Mw. Danièle Madrid, werkzaam bij "Caritas Catholica" te Brussel en lid van de GRIC, stuurde de redactie enkele uitreksels toe uit het handvest zoals voorgesteld door

de Brusselse werkgroep.

Met deze richtlijnen wil de werkgroep uit Brussel gelovigen van beide godsdiensten helpen met "samen te werken, te dialogeren, hun geloof te ontwikkelen en vriendschapsbanden te smeden". De deelnemers aan de werkgroep stelden de richtlijnen op zonder enig mandaat van om het even welke godsdienstige of politieke hiërarchie. Het gaat hun om het gelovig zoeken naar een beter begrip van het eigen geloof, het beantwoorden van de eisen die het geloof stelt in de context van de wereld van vandaag en zo bij te dragen aan de vooruitgang van beide geloofsgemeenschappen.

Een eerste richtlijn roept op open te staan voor de godsdienst van de ander zonder dat je ontrouw wordt aan je eigen geloof. Moslims en christenen moeten de geldigheid en vruchtbaarheid van elkaars geloof en godsdienstige reflexie erkennen. De werkgroep benadrukt dat men daarbij ieder vorm van syncretisme moet weigeren. Men moet de verschillen tussen beide godsdiensten in waarheid erkennen en op de juiste plaats situeren.

Een volgende richtlijn wijst er op dat we onszelf pas werkelijk kennen wanneer we rekening houden met de manier waarop anderen ons zien. Daarom moet men het kritisch standpunt van de ander niet alleen aanvaarden maar zelfs opeisen.

Wil de dialoog slagen dan moeten moslims en christenen beseffen dat de wortels van hun geloof niet hun exclusief eigendom zijn. Deze richtlijn geeft aan dat de teksten van de Koran en het Nieuwe Testament en de historische figuren Jezus en Mohammed deel uitmaken van de algemene geschiedenis van de mensheid.

Een laatste richtlijn van de Brusselse werkgroep pleit er voor dat moslims en christenen als gelovigen elkaar terug-

vinden om samen de uitdagingen van de hedendaagse wereld op te vangen. Beide geloofsgemeenschappen worden opgeroepen na te denken over de vragen die deze uitdagingen teweeg brengen. (Daniële Madrid/BvO)

Mondiale Migrantendag

Tijdens de jaarlijkse Mondiale Migrantendag van 1991 heeft Paus Johannes Paulus II een boodschap gepubliceerd. Hij benadrukt hierin de positieve aspecten van de migratie. Deze aspecten kunnen bijdragen tot meer solidariteit. Solidariteit betekent ook begrip en delen in de gaven die migranten met zich meebrengen.

Immigratie Turken en Marokkanen in Nederland

Door gezinsvorming en de overkomst van een huwelijkspartner is de immigratie van Turken en Marokkanen weer toegenomen. Deze tendens is sinds vele jaren waar te nemen. In het piekjaar 1980 immigreerden 17000 Turken en 10000 Marokkanen. In 1983 waren dat respectievelijk 4000 Turken en 5000 Marokkanen. In 1989 waren dat 11000 Turken en 9000 Marokkanen. Meer dan de helft van al deze immigranten is tussen 15 en 29 jaar. Zij vestigen zich vooral in de vier grote steden en gemeenten met meer dan 100.000 inwoners. BvO

Katholieke Bisschoppensynode geeft veel aandacht aan migranten

Van 28 nov. tot 14 dec. 1991 werd in Rome een bijzondere synode gehouden van RK bisschoppen, die spraken over her-evangelisatie van Europa. Na de ineenstorting van de communistische partijen ontstond in sommige kringen de verwachting van een terugkeer naar een christelijk stempel van Europa. De bisschoppensynode liet geen triomfalistisch geluid horen. Kardinaal Ruini,

speciaal belast met het bisdom Rome, waarschuwde juist voor een "vals en vergeten Eurocentrisme". Het nieuwe Europa moet een pluriform en verdraagzaam Europa zijn, dat het migrantenprobleem als een van de belangrijkste problemen ziet. Kardinaal Danneels van Mechelen-Brussel zei: "Als we een gemeenschappelijk *huis* willen, dan zullen daar spirituele waarden als verdraagzaamheid en vooral vergevingsgezindheid in moeten komen. Minderheden zijn dé uitdaging voor Europa, want het continent is een soort lappendeken van minderheden. Als we minderheden geen legitieme plaats geven, gaat het mis."

Gebedsruimte voor moslims in Academisch Ziekenhuis te Leiden

Bij de nieuwbouw van het Academisch ziekenhuis te Leiden komt niet alleen een stiltecentrum voor katholieken en protestanten. Er komt ook een speciale gebedsruimte die voor moslims zal worden ingericht. 6 dec. 1991 werd voor deze ruimte de "eerste" steen gelegd, die in feite de bouw vrijwel afsloot. Het hoofd geestelijke verzorging van dit algemene ziekenhuis, Ds. Schokker, gaf een nogal geseculariseerde, psychologische verklaring voor deze speciale inrichting: "De patiënten hebben een plek nodig waar ze hun verdriet of woede kwijt kunnen. In een ziekenhuis krijgen de mensen veel te verwerken. Een dag voor een operatie willen ze vaak een kaarsje branden of bidden."

De stottergang van het nationaal minderhedendebat

In de lente van 1991 begonnen met opmerkingen van Bolkestein, op de derde dinsdag van September voorzien van een koninklijke aansporing, is het nationale minderhedendebat sindsdien min of meer doodgebloeid. Een gelukkige zaak lijkt het te zijn, dat het steeds

minder aan de wereldreligie van de islam wordt verbonden. In januari 1991 waren er al die zeiden, dat ze zich verbaasden over de naamgeving van de ISBI, Islamitische Stichting Bevordering Integratie. Na termen als 'buitenlander, gastarbeider, allochtoon, nieuwe Nederlander', zou de naam 'moslim' dan een nieuw etiket zijn. Ten onrechte! Bij een debat rond "Fundamentalisme, islamitische scholen en integratie" in de Rode Hoed te Amsterdam, 10 dec., werd er van verschillende zijden op gewezen, dat maatschappelijke en culturele integratie niet te snel verbonden mag worden met de religieuze beweging van de islam, maar tot de niet-religieuze sfeer hoort. - In politieke kringen verkeerde men ook nog in onzekerheid over de richting die minister van Binnenlandse Zaken, Mevr. I. Dales in zou willen gaan. Na het vastlopen van de discussie over de sociale vernieuwing zou ze niet graag opnieuw mislukken.

Felle debatten rond moslims in Frankrijk

Terwijl de Nederlandse intellectuelen, politici en ambtenaren in het algemeen nogal voorzichtig zijn met hun uitspraken over moslims, gaat dat in Frankrijk met heel minder nuances. Het boek van Gilles Kepel, *La Revanche de Dieu*, waarin hij fundamentalistische beweging in jodendom, christendom en islam beschrijft als de bedreiging voor de moderne staat en als een soort "wraak van God" voor de secularisatie, werd een best-seller. Tienduizenden exemplaren ook werden er verkocht van het boekje dat de directeur van de Franse immigratiedienst, Jean Claude Barreau, schreef over de islam en dat er ook niet om heen draaide: "De islam is de meest intolerante en ondemocratische godsdienst ter wereld." Zulke taal doet het goed voor de ver-

koop in Frankrijk, maar Barreau werd wel ontslagen door de minister van sociale zaken. KS

Vasten van Ramadan

Volgens de meeste gangbare berekeningen zal de vasten van de maand Ramadan in het jaar 1412 van de Hidjra gehouden worden van 8 maart tot 6 april 1992. Op 7 april zal dan het feest iedul-fitr, het breken van de vasten, gevierd worden. Kaarten met de wensen

voor Iedul-Fitr zijn te bestellen bij de administratie van BEGRIP, bij de kerkelijke bureaus voor de ontmoeting met moslims en ook bij de Sectie Interreligieuze Ontmoeting van de Raad van Kerken in Nederland: Kon. Wilhelminalaan 5, 3818 HN Amersfoort; tel. 033-633844. Wij wensen onze moslim vrienden en vriendinnen een gezegende vasten van Ramadan en een gelukkig iedul fitr!

BOEKEN

Arabische kijk op de kruistochten

Amin Maalouf, *Rovers, Christenhonden, Vrouwenschenners. De kruistochten in Arabische kronieken*; Rainbow Pockets, Amsterdam 1991, f 11,-.

Op de huidige lagere en middelbare scholen worden de kruistochten niet altijd meer afgeschilderd als een glorieus tijd voor de westerse christenheid. Toch weten westerse lezers nog te weinig van de andere kant van het verhaal: de verschrikkelijke verwoesting en ontwijding die de kruistochten in het toenmalige Midden-Oosten hebben aangericht.

Maalouf, zelf van christelijke afkomst, laat b.v. zien, hoe de komst van de "Franken" wantrouwen teweegbracht tussen de christelijke inwoners en de islamitische heerser van de stad Antiochië (38-42). De inheemse christenen werden gezien als een potentiële vijfde colonne. Van de kruisridders zelf hadden de christenen echter nog meer te vrezen: die beschouwden hen als ketter.

Na de vestiging van de kruisridders beschrijven de kroniekschrijvers soms met verbazing de barbaarse gewoonten en primitieve levensstijl van de Franken. Meesterlijk zijn de commentaren van de Syrische moslim Oesama ibn Moen-

kidh (187-192) over de westerse "geneeskunst" en de toepassing van het godsoordeel in de rechtspraak van de Franken.

Overigens waren de Arabische auteurs niet alleen kritisch over de kruisridders. Ook heersers uit eigen kring werden vaak gehekeld om hun wreedheden.

Al lezende zag ik steeds meer parallellen tussen deze periode in de geschiedenis en de huidige tijd, met zijn burgeroorlogen, machtsblokken en vijandsdenken.

Ook nu weer staan naar de opvatting van velen "de islam" en "het westen" tegenover elkaar. Als men zich aanwent, de zaken ook eens door de bril van de andere partij te bekijken, is men op weg dit vijandsdenken te doorbreken. Het boek van Maalouf kan daarbij voor westerse lezers een hulpmiddel zijn. - Gé Spielman

Pelgrimstochten

Willy Jansen, Huub de Jonge (red.): *Islamitische pelgrimstochten* (Coutinho, Muiderberg, 1991, 141 blz., Fl. 24,50)

In deze publikatie van de Nederlandse Vereniging voor de Studie van het Midden-Oosten en de Islam (MOI) bespreken tien auteurs de bedevaart

naar Mekka (hadj) en enkele andere islamitische bedevaarten in Marokko, Joegoslavië, Albanië en Indonesië. In boeiende beschrijvingen krijgt de lezer een indruk van de motivaties van de pelgrims en het verloop van de pelgrimages. De nadruk ligt daarbij niet zozeer op de religieuze ervaring, als wel op alles wat zich daar omheen kan afspeelen: de politieke, de economische, de sociale, de artistieke en de recreatieve betekenis van de bedevaarten.

Ook worden enkele pelgrimstochten besproken waaruit de wederzijdse beïnvloeding van aangrenzende godsdiensten (boeddhisme, hindoeïsme, christendom) blijkt. - Berry van Oers

Politieke deskundigen over de islam

Thijl Sunier, Arend Jan Termeulen (red.): *Macht, mobilisatie en moskee*. De diversiteit van de Islam. (Ambo Baarn/Novib Den Haag 1991. Verspreiding voor België NCOS Brussel. 166 blz., Fl. 32,50)

De negentien auteurs maken in meerderheid deel uit van de "Middle East Research Associates" (MERA) te Amsterdam. Zij gaan in op de politieke en sociale betekenis van de Islam in 26 landen en gebieden binnen de "islamitische wereld". Die rol van de Islam is overal anders: dan weer functioneert de Islam als legitimatie van de staatsmacht dan weer als bron voor oppositionele stromingen. De auteurs laten daarmee zien dat de Islam op verschillende plaatsen divers beleefd wordt. Dat komt volgens de auteurs omdat de Islam verweven is met plaatselijke, historische, sociale en culturele omstandigheden.

De auteurs (politicologen, antropologen, arabisten enz.) zijn via hun specifieke werk, vaak enige tijd ter plaatse, goed op de hoogte van de plaatselijke situatie van het land of het gebied dat zij beschrijven.

De verdienste van het boek is dat je snel een beknopt overzicht van en enig inzicht krijgt in de interne politieke situatie, maar ook de buitenlandse politiek, van een aantal landen binnen de islamitische wereld.

Er is gerangschikt per land/gebied een beknopte bibliografie opgenomen. De woordenlijst voor het verklaren van de islamitische begrippen is erg handig. Berry van Oers

Fundamentalisme wereldwijd bestudeerd

P.B. van Hensbroek, S. Koenis, P. Westerman (ed.), *Naar de letter. Beschouwingen over fundamentalisme*, Utrecht, Stichting Grafiet, 1991, 274p, f 30,—

Bijna alle studies over fundamentalisme beginnen met een serie Amerikaanse publicaties uit het begin van de 20e eeuw, waarin verzet werd aangetekend tegen wetenschap, de neiging om de bijbel niet helemaal letterlijk op te vatten, als het ging over vragen van biologie, evolutie, scheppingsleer en natuurkunde. Maar dan volgt er ook meteen wel de opmerking, dat fundamentalisme voor van alles en nog wat wordt gebruikt. Sunier en Termeulen wijzen in hun studie over 'Islamisme als tegenideologie' vooral op het feit, dat islam wordt gezien als een alternatief, een ideologische tegenhanger van alles wat de westerse penetratie zou hebben te weeggebracht (176). Daaruit blijkt al dat christelijk en islamitisch fundamentalisme nauwelijks of helemaal niet vergelijkbaar zijn. J.J.G. Jansen geeft een precieze beschrijving van een concrete beweging, de Shukri-groep van de jaren '70 in Egypte. - KS

Oproep van de Gereformeerde Synode *Oproep en bemoediging inzake ontmoeting van christenen en moslims*, Rapport van de deputaten Gemeenteopbouw aan de Generale Synode van de Gere-

formeerde Kerken in Nederland, Mijdrecht, uitgegeven door het Diensten-centrum GKN, Postbus 203, 3830 AE Leusden; f 2,50 per ex. door overmaken op postgiro 513153 o.v.v. 'Ontmoeting moslims/christenen'; bij grotere aantallen korting.

De generale synode der Gereformeerde Kerken in Nederland te Dokkum, 1983, gaf opdracht aan de sectie Missionair Werk om "zo mogelijk in samenwerking met andere kerken een kerkelijk getuigenis voor te bereiden dat bedoeld is als oproep en bemoediging voor allen die zich inzetten om ons land bewoonbaar te houden voor alle bewoners, met name ook de moslims." Als antwoord hierop is uiteindelijk een "Oproep en Bemoediging" verschenen, waaraan van de kant van de Gereformeerde Kerken leden van de redactie waren Dr. D. Bakker en Drs. J. Slomp, terwijl van Hervormde zijde is meegewerkt door Drs. C. Kromdijk en Drs. G.M. Speelman. De Gereformeerde Synode heeft met dit document ingestemd, bij de Hervormde Synode moet het nog besproken worden. Uitgangspunt van het document is: 1. Het respect voor de geloofsbeleving van andersgelovigen, in dit geval moslim vrouwen en mannen; 2. gelijkwaardigheid van moslims en christenen, zodat recht en vrede wordt ervaren door de ander en door onszelf; 3. het besef dat wij van moslims, en moslims van ons kunnen leren over het begrijpen en verstaan van Gods Naam.

Enkele citaten: "Aan de éne kant streven oecumenisch samenwerkende kerken naar relatie-opbouw met andersdenkenden in dialoog, zonder daarbij getuigenis en dienst te veronachtzamen. Aan de andere kant hoort men ook wel binnen de kerken en in fundamentalistische groepen daarbuiten, dat men moslims slechts het oordeel Gods heeft

aan te zeggen of hen hooguit moet oproepen tot bekering tot het christelijk geloof. Zulke geluiden bemoeilijken de pogingen van de kerken om te komen tot serieuze onderlinge ontmoetingen met moslim mannen en vrouwen. Een bijzondere moeilijkheid bij het leggen van die contacten wordt gevormd door het feit dat in vele oude stadswijken waar moslims zich gevestigd hebben nog slechts weinig actieve kerkleden wonen. Aan moslim kant hebben discriminatie bij het zoeken van werk, marginalisering van jongeren en afwijzing door Nederlanders, de neiging opgeroepen om zich af te sluiten voor de rest van de samenleving. [...] Moslims, mensen als wij, naasten van ons, vormen in Europa en in Nederland minderheden met alle vaak ingewikkelde gevolgen van dien. Ze zijn vreemden in een onbekend land. Ze worstelen met vele ethische en geestelijke vragen in een onbekende en nogal eens onvriendelijke omgeving. Ze hebben behoefte aan contact, maar worden vaak gemeden en terzijde geschoven. Wat ontmoeten moslims in ons, leden van de kerk van Christus? Heeft God ons niet de 'dienst der verzoening' gegeven en het 'woord der verzoening' toevertrouwd? (II Kor. 5:18,19). Is Hij niet in Jezus Christus naast ons mensen komen staan? Houdt dat dan ook niet in dat wij in die diakonia of dienst hen als gelijkwaardige naasten in de meest letterlijke zin van het woord tegemoet treden?"

De roeping van de christen ten overstaan van de moslims wordt dan, in navolging van een uiteenzetting van Bisschop Kenneth Cragg in vijf aspecten samengevat: 1. proberen te begrijpen wat een moslim ten diepste beweegt; 2. proberen deelgenoot te worden van de problemen en zorgen waarin moslims leven en van daaruit in alle bescheidenheid als dienaar te helpen; 3. proberen

goed te maken; er is veel fout gegaan in het verleden (kruistochten, inquisitie, koloniale tijd) maar ook vandaag wordt nog gediscrimineerd op grond van ras, religie en landaard; 4. proberen uit te leggen (als er geen taal-barrière en geen vertrouwensbarrière meer is) in wederzijdse openheid en respect wat het christelijk geloof inhoudt; 5. te geloven en te hopen, dat niet wij, maar God zelf het laatste woord heeft in elke ontmoeting tussen gelovige mensen, die weten dat hun leven zich afspeelt voor Zijn aangezicht. - KS

De Heilige Landstichting over de koran

In de zomer van 1991 hield het Bijbels Openluchtmuseum, wellicht beter bekend als de "Heilige Landstichting" te Berg en Dal bij Nijmegen een speciale tentoonstelling over het heilige boek van drie religies, joden, christenen en moslims. Het tweemaandelijkse tijdschrift *Schrift*, dat door de stichting wordt uitgegeven, heeft nu voor het eerst een nummer helemaal gewijd aan de koran, gelezen tegen de achtergrond van de vertrouwdheid met de bijbel. *Schrift* nr. 137, november 1991, geeft enkele inleidende artikelen, waarin koran en koranuitleg worden vergeleken met de plaats van de bijbel in het christendom. Daarna komen er enkele oefeningen in een christelijk-islamitisch leerhuis. Uiteindelijk ook twee artikelen die meer op de actualiteit ingaan. Gé Spielman schrijft over vrouwen in bijbel en koran. J.H. Gerritsen bespreekt het functioneren van bijbel en koran op de eerste christelijk-islamitische samenwerkingsschool van Ede. Het Jozefverhaal bleek daar goed te functioneren, ook al ontdekte men accentverschillen: "Opvallend in de Genesisvertelling is dat God een plan heeft gemaakt voor de toekomst van de nazaten van Abraham, Izaak en Jakob en

dat Hij Jozef daarin een belangrijke rol laat vervullen. De koran-versie van dit verhaal ademt een andere geest. Hier staat de gehoorzaamheid van Joesoef centraal. Wie gelovig gehoorzaamt, wordt gered en geleid. Joesoef is dan ook een voorbeeld van een recht geleid profet, een voorbeeld ter navolging. Deze twee accentverschillen leiden niet direct tot tegenspraak, maar vragen elk om een nadere verdieping." Naar aanleiding van dit "dubbel lezen" in de schriften stelt Gerritsen dan: "De scholen kunnen niet om het maken van keuzen heen, zij zijn de uitvoerders van de leerplichtwet, in tegenstelling tot andere maatschappelijke instellingen, waaronder plaatselijke kerken en parochies, die zich veelal nog aan het maken van keuzen willen onttrekken, terwijl de scholen hun steun en bemoediging zo nodig hebben! Elke dag staan er anders-gelovige vaders met hun kinderen voor de schooldeur met de vraag: "Ik geloof, is er voor mijn geloof plaats op uw school?" - KS

Het Tijdschrift Schrift is te bestellen Mgr. Suyslaan 4, 6564 BV H. Landstichting Nederland of Mosselerlaan 133, 3600 Genk, België.

Islamitische vrouwen geportretteerd

C. Nicolay, *Eierdans van tijgerinnen. Islamitische vrouwen over hun geloofsbeleving en Westerse beeldvorming*, Ter Sprake no. 58, Zoetermeer, Meinema, 1991, 72 blz., f 14,-.

C. Nicolay is bekend vanwege haar werk en publicaties, die steeds een rechtstreeks contact met moslims in Nederland voorop stellen. In haar nieuwste publicatie komen op een verrassende manier vier Turkse moeders en hun dochters aan het woord. Zij praten vrijuit over hun geloof en over de Nederlandse samenleving. Uitdrukkelijk komt naar voren dat deze vrouwen

niet onmondig zijn of afhankelijk van hun echtgenoten. Vooral de dochters zoeken een eigen weg in zaken als opleiding, combinatie van werken en moederschap en de invulling van hun geloofsleven. Omdat dit een voorzichtig laveren betekent tussen de islamitische, Turkse en Nederlandse normen en waarden, spreekt de schrijfster over een 'eierdans'. Ondanks verschillen in levenswijze blijkt er een innige vriendschap tussen de moeder en dochters te bestaan. Daarbinnen is wederzijds veel ruimte en respect voor de manier waarop de ander haar leven invult. Deze vrouwen ervaren de vooroordelen ten opzichte van islamitische vrouwen als pijnlijk en voelen zich daardoor in hun waarde miskend. Ter afsluiting van het boekje volgen thema's en gesprekspunten die uitdagen om de vaak vooringenomen houding ten aanzien van islamitische vrouwen ter discussie te stellen. - Helma Hurkens

Koloniale conflicten niet tussen christenen en moslims, maar tussen rijk en arm!

Yusuf B. Mangunwijaya, *Tussen admiraals en sultans*, Baarn, Ambo, 1991, 270p.

De Indonesische Jezuïet-priester Mangunwijaya is een duivelskunstenaar: hij studeerde naast theologie ook architectuur en ontwierp zeer bijzondere kerken en bedevaartplaatsen in Javaanse stijl. Hij was een van de belangrijkste vertegenwoordigers van een Indonesische wijze van bevrijdingstheologie en voerde een aantal succesvolle acties voor boeren en krottenwijkbewoners, die van hun grond werden verdreven. Daarnaast is hij een belangrijk auteur van romans, die alle getuigen van een sociaal engagement. In Nederland is hij ook bekend via de "Derde-spreker-serie", niet-westerse literatuur, die o.m.

door de NOVIB wordt uitgegeven. Van hem verscheen een roman over de revolutietijd 1945-1950, *Het boek van de weervogel* en een novelle *De ballade van de betjak*. In zijn laatste roman gaat Mangunwijaya verder terug in de geschiedenis, namelijk naar de periode rond 1600, het begin van het kolonialisme in de Indische archipel.

De specerijen-eilanden, de Molukken en omstreken, werden beheerst door twee rivaliserende islamitische sultanaaten, Ternate en Tidore. Daar kwamen dan de koloniale machten van Portugal en Nederland bij. Mangunwijaya laat zien, hoe de strijd om kruidnagelen, macht en geld geen strijd tussen christenen en moslims was, maar een strijd tussen de rijken onderling, waarvan de armen het slachtoffer werden. De sultans waren daarbij geen haar beter dan de kapiteins en kooplui, maar ook niet slechter. Bij de bondgenootschappen werd vaak ook niet naar godsdienst gekeken: de Nederlanders boden aan om Tidore te vernietigen ten gunste van Ternate!

Op p. 98-113 geeft deze katholieke priester een roerend beeld van zijn "islamitische collega", Haji Zainal Abidin, de belangrijkste geestelijke leider van Ternate. Deze moet antwoord geven op de vraag of de sultan van Ternate het aanbod van de Nederlanders om Tidore te onderwerpen, zou mogen aannemen. Zainal Abidin gooit het eerst nog op de religieuze toer en vindt, dat de moslims de Nederlanders niet moeten gebruiken om andere moslims te bestrijden: "Laten de machthebbers, die het lot van Ternate in hun handen hebben wel bedenken dat het niet Ternates taak is hun broeders en geloofsgenoten aan te vallen, al gaat het dan honderd keer om Tidore..." (98) Daarna neemt hij nog fundamentele stelling tegen oorlog, die immers alleen de belangen van de rijken en machtheb-

bers dient: "Wij moeten wel beseffen dat onze gevaarlijkste vijanden zich niet bevinden op het dek van de munitiedepots van de schepen 'Amsterdam' en 'Gouda' voor onze kust, ook al zijn dat ongelovigen, maar in ons zelf; niet op die drijvende forten met hun tientallen dreigend uitstekende vuurmonden, maar in ons eigen hart, geneigd tot alle kwaad; ja heus, in ons eigen hart en beenmerg die vervuld zijn van verkeerde wensen en idealen, in onze drang naar prestige waaraan we bereid zijn alles op te offeren, in onze mateloze dorst naar materieel gewin." (100)

Cara Ella Bouwman heeft een soepel lopende en duidelijke vertaling gemaakt van het bepaald niet eenvoudige proza van Mangunwijaya. - KS

Een cynische 'Lieve Lita' over de mannen van Istanbul

Duygu Asena, *De vrouw heeft geen naam. Opgroeien in Turkije*, Baarn, De Kern, 1991, 184p., f 27,50

Duygu Asena (geb. 1946) werkte als journaliste bij de krant *Hürriyet* en werd hoofdredactrice van het (dank zij haar schrijftalent) meest populaire vrouwenblad van Turkije. Zij speelde

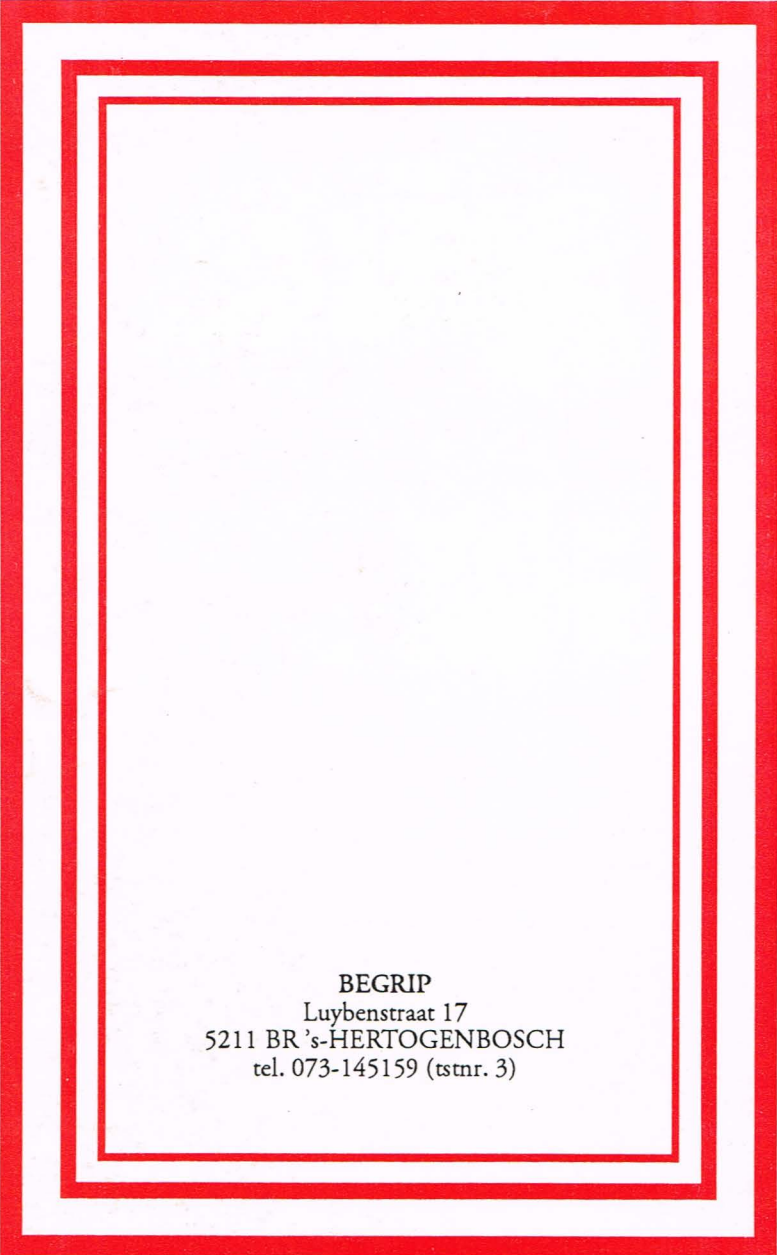
ook in filmen. Het boek *De vrouw heeft geen naam* verscheen in 1989 in Istanbul en er werden 120.000 exemplaren van verkocht, voordat het door de regering werd verboden omdat het sexueel te expliciet zou zijn.

Het boek vertelt in 87 korte fragmenten, die qua stijl aan bijgewerkte dagboekfragmenten doen denken, het leven van een opgroeiend meisje in de middenklasse van Istanbul, haar studie aan de universiteit en beginnende carrière maar vooral veel bladzijden over de mannen in haar leven: haar vader, schoolvriendjes, echtgenoot, collega's en directie op het werk. Het boek is eigenlijk een en al triestigheid, aaneenschakeling van sexuele onderdrukking en bevestiging van rolpatronen. De anecdotes zouden zo uit heel oude jaargangen van 'Lieve Lita' gekomen kunnen zijn, ware het niet dat er weinig echt bevrijdends in zit. Met de religie van de islam heeft dit waarschijnlijk weinig of niets te maken en dat wordt ook helemaal niet door de schrijfster gesuggereerd.

Wie de Marokkaanse feministe Fatima Mernissi of de Egyptische Saadawi hoog in ere houdt, vindt hier geen belangwekkende Turkse pendant. - KS

De medewerkers
van BEGRIP
wensen hun
moslim
vrienden en
vriendinnen
een gezegende
vasten van
Ramadan
en een
gelukkig idul fitr

BEGRIP
Luybenstraat 17
5211 BR 's-HERTOGENBOSCH
tel. 073-145159 (tstnr. 3)